

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕМІГРАЦІЙНИХ НАСТРОЇВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто роль таких індивідуально-психологічних чинників, як задоволеність умовами життя, задоволеність основних життєвих потреб, самооцінка соціально важливих рис особистості, осмисленість життя в детермінації еміграційних настроїв студентської молоді. На підставі аналізу емпіричних даних зроблено висновок, що досліджувані індивідуально-психологічні чинники не є тими провідними детермінантами, які зумовлюють еміграційні настрої студентської молоді. Висунуто припущення, що студентська молодь з різними еміграційними настроями надає різного сенсу схожим умовам життя, має різний рівень домагань щодо задоволення життєвих потреб. Відповідно, висока самооцінка соціально важливих рис особистості та високий рівень осмисленості життя опосередковують пошук шляхів і засобів самореалізації як в Україні, так і за її межами.

Ключові слова: настрої, еміграційні настрої, умови життя, життєві потреби, самооцінка, осмисленість життя, детермінація.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації створюють сприятливі можливості для самореалізації людини за межами своєї країни. Прагнення знайти "своє місце" в суспільствах інших країн може підсилюватися несприятливою політичною та соціально-економічною ситуацією в межах своєї країни, що призводить до поширення масових еміграційних настроїв. Особливо чутливою до еміграційних настроїв є молодь, яка завершує професійне навчання, починає трудову діяльність і ще не зв'язана матеріальними та сімейними зобов'язаннями.

У загальній психології настроїв визначається як "більш або менш стійкий емоційний стан людини, що забарвлює впродовж деякого часу всі її переживання" [4, с. 216]. Оскільки всі індивідуальні прояви психіки є соціальними за своїм походженням, неправомірно протиставляти індивідуальне та соціальне у природі настроїв. Тобто специфіка настроїв полягає в тому, що вони є, прямо або непрямо, як індивідуальними, так і соціальними [2; 3]. Якщо ж йдеться про масові настрої, то зв'язок індивідуального і соціального виявляється також у тому, що "настрої групи або іншої спільноти існують лише у відбитті через настрої людей, які утворюють ці спільноти" [3, с. 161].

Як зазначає Д. Ольшанський, масові настрої ґрунтуються на потребах людей, їх інтересах, мотивах їхньої діяльності. Відповідно, він розглядає масові настрої як результат дії двох чинників: суб'єктивного (потреб та інтересів) і об'єктивного (реальних умов життя, які відповідають й не відповідають цим потребам та інтересам) [2; 3]. Отже, підтримка людьми масових настроїв ґрунтується на наділенні ними суб'єктивним смислом обставин реального життя відповідно до своїх потреб, інтересів, мотивів діяльності, уявлень про свої можливості, здібності, місце і роль у суспільстві.

Так, в одному з наших попередніх досліджень було встановлено, що студенти з різними еміграційними настроями мають відмінності в організації семантичних просторів сприймання країн світу, що дозволило розкрити логіку їхніх міркувань щодо побудови життєвих планів на майбутнє. Зокрема, було виявлено, що для студентів, які припускають можливість еміграції, образ України є далеким від образу "Україна-ідеал" за такими факторами, як "успішність" і "самоуправство". Водночас, для студентів, які не припускають можливості еміграції, образ України виявляється далеким від образу "Україна-ідеал" у проекції фактора "успішність", але близьким – у проекціях факторів "миролюбність" і "непоступливість", на які розпадається фактор "самоуправство". Отже, логіка міркувань студентів, які не припускають можливість еміграції, полягає спочатку в констатації факту "Україна – малоуспішна держава" в рамках вже сформованого семантичного простору, а потім в осмисленні свого бажання жити у своїй країні при визнанні її низького статусу в наявній моделі уявлень про світ. Через те, що бажання жити у своїй країні переважає над іншими прагненнями людини, їй доводиться переформатовувати систему своїх уявлень, щоб образ своєї країни був привабливішим. Зокрема, це призводить до ускладнення структури семантичного простору, що виражається в появі нових факторів, та в наближенні образу України до образу "Україна-ідеал" [1].

Виходячи з того, що еміграційні настрої виникають як результат відображення обставин реальної дійсності відповідно до потреб та інтересів особистості, було вирішено розкрити характер задоволеності умовами життя та задоволеності основних життєвих потреб студентів із різними еміграційними настроями. Крім того, було вирішено розкрити зміст тих особистісних утворень, які визначають вибір цілей і шляхів їх досягнення, пошук внутрішніх ресурсів та усвідомлення своїх можливостей, завдяки

яким навіть за однакових обставин реального життя студентська молодь може мати різні еміграційні настрої. Такими особистісними утвореннями були обрані самооцінка студентами соціально важливих рис особистості та їх смисложиттєві орієнтації. Тому **метою статті** стало розкриття ролі таких індивідуально-психологічних чинників, як задоволеність умовами життя, задоволеність основних життєвих потреб, самооцінка соціально важливих рис особистості, осмисленість життя, у детермінації еміграційних настроїв студентської молоді.

Методика та організація дослідження. Діагностичним інструментарієм стали Шкала задоволеності умовами життя О. Копіної, Шкала задоволеності основних життєвих потреб О. Копіної, Методика СО-25 В. Куніциної, Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва. Для визначення характеру еміграційних настроїв студентської молоді респондентам було запропоновано дати відповідь на запитання: "Якби у Вас була можливість виїхати на постійне місце проживання в будь-яку іншу країну, Ви: 1) не виїхав би в жодному разі; 2) найімовірніше, не виїхав би; 3) важко відповісти; 4) найімовірніше, виїхав би; 5) виїхав би обов'язково".

У дослідженні, яке було проведене у квітні 2014 р., взяли участь студенти 4-го та 5-го курсів психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Загальна кількість учасників дослідження – 100 осіб віком від 20 до 25 років. Увага до студентів старших курсів була пов'язана з тим, що найближчим часом їм необхідно буде вирішити ряд важливих життєвих завдань: влаштуватися на постійне місце роботи, набути фінансової незалежності від батьків, створити й утримувати власну сім'ю та ін.

Для опрацювання результатів були використані стандартні математико-статистичні процедури за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows 11.0. Було оброблено дані тих респондентів, які обрали відповіді: "не виїхав би в жодному разі" і "найімовірніше, не виїхав би" (студенти, які не припускають можливість еміграції) та тих, які обрали відповіді: "найімовірніше, виїхав би" і "виїхав би обов'язково" (студенти, які припускають можливість еміграції). При аналізі результатів було застосовано метод порівняння контрастних груп: порівнювалися результати двох груп респондентів – які не припускають і які припускають можливість еміграції.

Результати дослідження та їх обговорення. Результати оцінювання своїх умов життя студентами, які припускають і які не припускають можливість еміграції, представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння оцінювання своїх умов життя студентами з різними еміграційними настроями

Умови життя	Студенти, які не припускають можливість еміграції (M±σ)	Студенти, які припускають можливість еміграції (M±σ)	Вірогідність різниці за критерієм Манна-Уїтні
1. Житлові умови	3,91±0,65	3,60±0,93	---
2. Побутові умови в районі проживання (магазини, послуги, транспорт і т.п.)	3,91±0,78	4,00±0,86	---
3. Екологічні умови в районі проживання (чистота повітря, води, ґрунту і т.п.)	3,62±0,97	3,69±0,79	---
4. Умови праці	3,66±0,52	2,75±0,75	p≤0,05
5. Гроші, прибуток	3,33±0,52	2,33±0,78	p≤0,05
6. Можливості використання грошей	3,66±0,70	3,64±0,98	---
7. Медичне обслуговування	2,91±0,78	3,05±0,80	---
8. Можливості отримання інформації (радіо, телебачення, преса і т.п.)	4,54±0,51	4,58±0,63	---
9. Дозвілля: спорт, розваги	3,87±0,68	3,72±0,83	---
10. Можливості спілкування з мистецтвом (кіно, музеї, книги і т.п.)	3,33±1,01	3,60±0,99	---
11. Політична ситуація в районі проживання	3,00±1,18	2,94±0,87	---
12. Соціальна і правова захищеність (почуття безпеки)	3,50±0,84	2,50±0,90	p≤0,05
13. Свобода віросповідання, політичної активності	3,54±0,98	3,56±1,07	---

Аналіз отриманих результатів показує, що студенти обох груп оцінили на рівні вище середнього більшість умов життя: житлові, побутові, екологічні умови в районі проживання, можливості використання грошей, дозвілля (спорт, розваги), можливості спілкування з мистецтвом (кіно, музеї, книги і т.п.), свободу віросповідання та політичної активності. Це вказує на те, що студентська молодь у цілому задоволена тими обставинами реальної дійсності, в яких проходить її повсякденне життя, і

наявними можливостями цікаво й різнобічно проводити своє дозвілля, формувати і реалізувати свої релігійні та політичні переконання. На середньому рівні були оцінені гроші, прибуток, медичне обслуговування, політична ситуація в регіоні проживання, соціальна і правова захищеність (почуття безпеки), що вказує на певну незадоволеність студентською молоддю рівнем своїх статків та політикою, здійснюваною органами влади та місцевого самоврядування в державі та в регіоні проживання щодо забезпечення прав і свобод громадян. Особливо високо студенти обох груп оцінили можливості отримання інформації (радіо, телебачення, преса і т.п.), що пов'язано, на наш погляд, із масовим розповсюдженням і доступністю різних ЗМІ, що створює сприятливі умови для віртуального спілкування, розваг, навчання та отримання всіляких повідомлень про різні сторони життя суспільства.

Було виявлено статистично значущі відмінності в оцінюванні студентами обох груп таких умов життя, як умови праці (на рівні значущості $p \leq 0,05$), гроші, прибуток ($p \leq 0,05$), соціальна і правова захищеність ($p \leq 0,05$). Отримані результати вказують на те, що студентська молодь, яка припускає можливість еміграції, негативніше оцінює ті обставини реального життя в Україні, які пов'язані з організацією трудової діяльності та з забезпеченням гідної оплати праці за виконану роботу. Також вона негативніше оцінює свою соціальну та правову захищеність, що позначається на її почутті безпеки в обставинах реального життя в Україні, ніж студентська молодь, яка не припускає можливості еміграції.

Результати оцінювання задоволеності основних життєвих потреб студентами, які припускають і які не припускають можливість еміграції, представлено в Таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння оцінювання задоволеності основних життєвих потреб студентами з різними еміграційними настроями

Життєві потреби	Студенти, які не припускають можливість еміграції (M±σ)	Студенти, які припускають можливість еміграції (M±σ)	Вірогідність різниці за критерієм Манна-Уїтні
1. Навчання	3,62±0,65	3,45±0,69	---
2. Стосунки в сім'ї	3,95±0,75	4,03±0,88	---
3. Харчування	4,20±0,51	4,03±0,82	---
4. Відпочинок	3,33±1,01	3,56±0,99	---
5. Матеріальне благополуччя	3,29±0,75	3,29±0,90	---
6. Спілкування з друзями, людьми, близькими за інтересами	4,29±0,75	4,23±0,77	---
7. Положення в суспільстві	3,62±0,58	3,56±1,01	---
8. Життєві перспективи	3,58±0,72	3,49±1,02	---
9. Кохання, сексуальні почуття	3,75±1,03	3,90±1,04	---
10. Улюблене заняття, можливість виразити себе в чому-небудь	3,54±0,93	3,65±1,06	---

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що студенти обох груп оцінили на середньому і вище середнього рівнях всі запропоновані для оцінювання життєві потреби. Це означає, що студентська молодь у реальній дійсності більш-менш оптимально задовольняє всі основні життєві потреби (органічні потреби, потреби в безпеці, потреби в соціальній приналежності та любові, потреби в повазі й самоповазі, потреби в самоактуалізації). Особливо високо студентська молодь оцінила задоволеність таких життєвих потреб, як харчування, спілкування з друзями, людьми, близькими за інтересами, що відображає, на наш погляд, соціальні обставини життя більшості студентів (проживання з батьками або на їх утриманні забезпечує повноцінне харчування) та їхні вікові особливості (активність щодо встановлення близьких стосунків з людьми, з якими студентів пов'язує почуття симпатії, дружби, спільність ідей та інтересів). Не було виявлено статистично значущих відмінностей за оцінкою окремих життєвих потреб студентами обох груп.

Результати самооцінки соціально важливих рис особистості студентами, які припускають і які не припускають можливість еміграції, представлено в Таблиці 3.

Аналіз отриманих результатів показує, що студенти обох груп оцінили на середньому і високому рівнях наявність у себе всіх запропонованих рис особистості, що відображає їх реалістичну (адекватну) самооцінку. Було виявлено статистично значущі відмінності в самооцінці студентами обох груп таких особистісних рис, як хитрість (на рівні значущості $p \leq 0,05$), проникливість ($p \leq 0,01$), уміння вести бесіду ($p \leq 0,05$), упевненість у спілкуванні ($p \leq 0,05$), знання себе ($p \leq 0,05$), впливовість (уміння спонукати до прийняття рішення, зміни точки зору) ($p \leq 0,01$). Отримані результати свідчать про те, що студенти, які припускають можливість еміграції, вище оцінюють свої здібності швидко і вірно розуміти сутність поведінки інших людей, вступати у процес спілкування, розпочинати та підтримувати розмову із співрозмовником у потрібному для них напрямку, ніж студенти, які не припускають можливості

еміграції. Крім того, вони вище оцінюють свій розум, кмітливість, уміння досягати бажаного непрямими шляхами, свої вміння впливати на думки, почуття, рішення партнерів по спілкуванню. Водночас студенти, які не припускають можливість еміграції, вказують на вищий рівень пізнання себе, свого внутрішнього світу, що свідчить, на наш погляд, про їхню здатність краще розуміти свої думки, почуття, наміри, мотиви своїх вчинків, планувати події свого життя і ставити перед собою реалістичні життєві цілі.

Порівняння смисложиттєвих орієнтацій студентів, які не припускають і які припускають можливість еміграції, представлено в Таблиці 4.

Таблиця 3

**Порівняння самооцінки соціально важливих рис особистості студентами
з різними еміграційними настроями**

Життєві потреби	Студенти, які не припускають можливість еміграції (M±σ)	Студенти, які припускають можливість еміграції (M±σ)	Вірогідність різниці за критерієм Манна-Уїтні
1. Заповзятливість	6,00±2,47	6,87±2,06	---
2. Практичність	7,58±2,43	8,41±2,23	---
3. Організованість	8,95±2,54	8,74±2,41	---
4. Сила волі	8,16±2,55	8,16±2,68	---
5. Самовладання	8,04±2,33	8,43±1,94	---
6. Хитрість	6,12±2,31	7,60±2,64	p<0,05
7. Проникливість	7,25±1,98	8,60±1,85	p<0,01
8. Передбачливість	8,00±2,15	8,85±1,83	---
9. Далекоглядність у стосунках	8,12±2,61	8,41±2,28	---
10. Інтуїція	7,95±2,82	8,81±2,39	---
11. Витривалість	8,66±2,51	9,05±2,18	---
12. Безпомилковість рішень	6,20±2,48	6,63±2,33	---
13. Уміння ладнати з людьми	8,75±2,36	9,21±2,09	---
14. Схильність жартувати в бесіді, гумор	9,00±2,50	9,58±2,16	---
15. Дотримання пристойності, вихованість	9,04±2,99	10,14±1,34	---
16. Товариськість	9,04±2,27	9,74±1,82	---
17. Уміння вести бесіду	8,25±2,54	9,41±1,79	p<0,05
18. Упевненість у спілкуванні	7,25±2,71	8,80±2,26	p<0,05
19. Знання себе	10,50±1,22	8,80±2,35	p<0,05
20. Знання життя	8,62±2,37	8,72±2,23	---
21. Впливовість (уміння спонукати до прийняття рішення, зміни точки зору)	6,66±2,48	8,49±2,52	p<0,01
22. Готовність жертвувати для блага інших своїми особистими інтересами	8,16±2,85	8,56±2,41	---
23. Оптимізм	8,12±2,44	8,52±2,79	---
24. Здатність управляти подіями свого життя	7,95±1,81	8,70±2,35	---

Таблиця 4

**Порівняння смисложиттєвих орієнтацій студентів
з різними еміграційними настроями**

Осмиленість життя та її різні аспекти	Студенти, які не припускають можливість еміграції (M±σ)	Студенти, які припускають можливість еміграції (M±σ)	Вірогідність різниці за критерієм Манна-Уїтні
Загальний показник осмиленості життя	5,04±0,97	4,93±1,28	---
Мета в житті	5,25±0,94	4,98±1,06	---
Процес життя	4,85±0,60	4,89±0,64	---
Результативність життя	4,44±0,84	4,45±1,19	---
Я – хазяїн життя	5,09±0,80	4,94±0,99	---
Керованість життям	5,23±0,98	4,98±1,02	---

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що студенти обох груп мають середні та вище середнього показники за всіма смисложиттєвими орієнтаціями ("мета в житті", "процес життя",

"результативність життя") і за внутрішнім локусом контролю ("Я – хазяїн життя", "керованість життям"). Відповідно, загальний показник осмисленості життя також є вище середнього. Отримані результати вказують на те, що студенти обох груп повною мірою переживають онтологічну значущість життя, схильні позитивно оцінювати процес власного життя як у минулому, так і тепер. Це означає, що вони більш-менш задоволені пройденим відрізком життя, своїми досягненнями та перемогами, ставляться до власного життя як до цікавого, емоційно насиченого й сповненого сенсу. Крім того, студенти обох груп мають цілі на майбутнє, що надає їх життю осмисленості, спрямованості і часової перспективи. Також вони переконані в тому, що будь-яка людина здатна контролювати власне життя, вільно приймати й утілювати рішення, та впевнені в тому, що зможуть розбудувати власне життя відповідно до поставлених цілей і уявлень про його сенс. Не було виявлено статистично значущих відмінностей за оцінкою різних аспектів осмисленості життя студентами обох груп.

Висновки. Результати емпіричного дослідження дозволяють дійти висновку, що задоволеність умовами життя, задоволеність основних життєвих потреб, самооцінка соціально важливих рис особистості, осмисленість власного життя не є тими провідними індивідуально-психологічними чинниками, які зумовлюють еміграційні настрої студентської молоді. На наш погляд, отримані результати можна пояснити тим, що студенти з різними еміграційними настроями надають різного сенсу схожим умовам життя, мають різний рівень домагань щодо задоволення своїх життєвих потреб. Відповідно, висока самооцінка соціально важливих рис особистості та високий рівень осмисленості життя сприяють пошукам шляхів і засобів самореалізації як в Україні, так і за її межами. Виявлені відмінності в оцінюванні умов життя та в самооцінці соціально важливих рис особистості студентів із різними еміграційними настроями зумовлюються, на наш погляд, процесом формування їх життєвих планів щодо свого майбутнього в Україні. Все це вказує на необхідність більш глибокого вивчення свідомості та особистості студентської молоді, яка не припускає і яка припускає можливість еміграції. Тому перспективою подальших досліджень може стати вивчення мотивації студентів із різними еміграційними настроями, яка безпосередньо зв'язує між собою відображення обставин реальної дійсності з життєвими потребами, надає сенсу і спрямованості активності в побудові життєвих планів на майбутнє.

Використані джерела

1. Лісневська А. О. Дискурси студентів з різними життєвими планами щодо свого майбутнього в Україні / А. О. Лісневська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки : [зб. наук. праць / гол. ред. Носко М. О.]. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. – Вип. 114. – С. 113-119.
2. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с. – (Серия "Gaudeamus").
3. Ольшанский Д. В. Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2001. – 368 с. – (Серия "Мастера психологии").
4. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.

Lisnevsk A.

INDIVIDUAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF STUDENTS' EMIGRATION SENTIMENTS

The article deals with the role of individual and psychological factors such as satisfaction with living conditions, satisfaction of basic life needs, self-esteem of socially important personality traits, life meaningfulness in determination of students' emigration sentiments. The results of empirical research are presented, the comparison of these two students groups: students who assume and who do not assume the possibility of emigration, is made. Statistically significant differences in the assessment of living conditions (such as conditions of work, money, profit, social and legal security) and in the self-esteem of important social personality traits (such as cunning, insight, ability to carry on a conversation, confidence in communication, self-knowledge and consequence) by students in both groups are determined. There have been no statistically significant differences in the level of satisfaction of basic life needs and in life meaningfulness. On the basis of empirical data it has been concluded that investigated individual and psychological factors are not those major determinants that cause students' emigration sentiments. It is suggested that students of both groups give different meaning to similar living conditions, have different claims to meet their life needs. Accordingly, high self-esteem of socially important personality traits and high level of life meaningfulness promote finding ways and means of self-realization in Ukraine and abroad.

Key words: *sentiments, emigration sentiments, living conditions, life needs, self-esteem, life meaningfulness, determination.*

Стаття надійшла до редакції 28.10.2014